

**До разової спеціалізованої вченої ради
Одеського державного університету внутрішніх справ**

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук Пономарьової Тетяни
Ігорівни на дисертацію Федорончука Ігоря Володимировича
«Кримінологічна характеристика та запобігання втручанням у діяльність
захисника чи представника особи», поданої на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення забезпечується ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, в якій також визначено право осіб захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя. На державному рівні право на професійну правничу допомогу (зокрема і безоплатну) та на вільний вибір захисника гарантується ст. 59 Конституції України.

Право на захист особи в межах кримінального провадження також гарантується та захищається Конституцією України, в ст. 29 якої визначено, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Окремі положення також містяться і у кримінальному процесуальному законодавстві України, в нормах, присвячених особливостям процесуальної діяльності сторони захисту та правах підозрюваних/обвинувачених осіб. Таким чином, наразі в Україні створено відповідну правову та апробовану платформу забезпечення права на захист, яка серед іншого забезпечується охороною професійної діяльності захисника від втручання та інших кримінально протиправних посягань. Наслідки таких посягань передбачені безпосередньо в ст. 397 КК України, в якій встановлено кримінальну відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи.

Водночас, як свідчить аналіз статистики правоохоронних органів та судової практики більшість випадків втручання в діяльність захисників знаходиться у прямій кореляції із протидією досудовому розслідуванню з метою отримання необ'єктивних його результатів або дискредитації безпосередньо захисника чи його підзахисного. Це є серйозним деструктивним чинником, здатним порушити порядок здійснення такого виду державної діяльності як правосуддя. Фундаментальна роль захисника у демократичній та правовій державі також неодноразово підтверджувалась Європейським судом з прав людини («Мішо проти Франції», «Головань проти України» тощо), що зумовлено взаємозв'язком між захистом сторін судового процесу, адвокатської таємниці та діяльності загалом. Враховуючи вказане, очевидним висновком є те, що вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 397 КК України завдає бінарний негативний вплив на кримінально-правову політику: шляхом інтенсифікації загальних криміногенних загроз та через зниження якості та ефективності спеціально-кримінологічного запобігання. Водночас, аналіз цієї норми свідчить про те, що наявні в ній заходи кримінально-правового впливу не здатні у повній мірі забезпечити ефективний вплив на такі кримінальні правопорушення, а отже мають застосовуватись у сукупності із іншими заходами, одними із яких є кримінологічні.

Особливості кримінально-правового та кримінологічного захисту правосуддя взагалі та діяльності захисника чи представника особи зокрема достатньо часто стають предметом дослідження вчених, серед яких необхідно відмітити праці А.М. Бабенка, Д.О. Балобанової, В.С. Батиргарєєвої, Є.М. Блажівського, В.І. Борисова, В.В. Голіни, Б.М. Головкіна, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, О.М. Джузи, В.В. Єрохіна, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, С.О. Книженко, О.М. Литвинова, Г.В. Логвинського, В.О. Меркулової, О.С. Старенького, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна, М.В. Шепітька та ін. Водночас, не дивлячись на ґрунтовний підхід, відображений в роботах зазначених науковців, до сьогодні невіршеними залишається низка проблем, які знаходяться у площині як кримінально-правового, так і кримінологічного забезпечення діяльності захисника, що зумовлено динамічним розвитком держави та суспільства, трансформацією злочинності та негативними соціально-економічними та політичними процесами,

які відбуваються в Україні. Вказане свідчить, що наразі науки кримінально-правового циклу потребують у створенні нових чи удосконаленні існуючих підходів до захисту правосуддя, які відповідали би сучасним суспільно-правовим потребам.

Таким чином, вказане свідчить про те, що обрана автором тема дисертаційного дослідження є своєчасною та актуальною. Ступінь її значення для кримінологічної науки відтворюється через поставлені та вирішені завдання, зокрема, в дисертації: визначено стан наукової розробки явища втручання у діяльність захисника чи представника особи та запобігання йому; застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання соціально-правового явища втручання у діяльність захисника чи представника особи; надано кількісно-якісні показники втручання у діяльність захисника чи представника особи; виявлено кримінологічну характеристику особи, що вчиняє втручання у діяльність захисника чи представника особи; визначено детермінацію втручання у діяльність захисника чи представника особи; досліджено міжнародний досвід нормативно-правового забезпечення запобігання втручання у діяльність захисника чи представника особи; сформульовано загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання втручання у діяльність захисника чи представника особи; запропоновано напрями вдосконалення запобігання втручання у діяльність захисника чи представника особи.

Актуальність роботи також підтверджується тим, що дисертацію виконано відповідно до Стратегії розвитку наукової діяльності Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр. (затвердженою загальними зборами НАПрН України 3 березня 2016 р.) та Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України №942 від 07.09.2011 року (із відповідними змінами). Робота відповідає: Національній стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Пріоритетним напрямом розвитку науки і техніки на період до 2023 року (відповідно до Закону України від 11 липня 2001 року № 2623-III зі змінами); Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних)

розробок на 2020 - 2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454). Дослідження проведено у межах науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер №0116U006773), та згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер № 012U002156).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Про належне підґрунтя дисертаційного дослідження свідчить вдало обраний комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема: історичний метод - для дослідження історії розвитку та становлення у законодавстві України кримінальної відповідальності за втручання у діяльність захисника чи представника особи; соціологічні методи - для проведення анкетування адвокатів, юристів та осіб, які мають вищу юридичну освіту, щодо проблеми втручання у діяльність захисника чи представника особи, отримання необхідної інформації для встановлення якісних характеристик втручання у діяльність захисника чи представника особи; статистичні методи збору й аналізу інформації використані під час обробки емпіричних даних та опрацюванні кримінологічної характеристики втручання у діяльність захисника чи представника особи; компаративістський метод використано під час аналізу зарубіжного та вітчизняного нормативно-правового забезпечення запобігання втручання у діяльність захисника чи представника особи, зіставлення та дослідження цих норми й положень; метод вивчення й аналізу документів дав нам можливість дослідити облікові записи офіційної кримінальної статистики і системи її показників щодо ст. 397 КК України; проведення дослідження матеріалів засобів масової інформації дало нам можливість отримати додаткову інформацію, якої не має у науковій літературі, підручниках, монографічних роботах, фахових чи наукових виданнях.

Автором проаналізовано та опрацьовано 290 джерел, серед яких енциклопедична та довідкова література, праці вітчизняних та зарубіжних учених, законодавчі та інші нормативно-правові акти, а також наукова література з дотичних до кримінологічної науки галузей знань – кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, теорія та історія держави та права тощо. Такий підхід забезпечив автору отримання аргументованих висновків, які утворили платформу для відповідних рекомендацій, представлених у дисертації.

Належною також є емпірична база дослідження, яку становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період з 2013 року по жовтень 2023 року за ст. ст. 397-400 КК України; статистична інформація за ст. ст. 397-400 КК України від Державної судової адміністрації України, надана на наші запити, за 2015-2022 рр.; дані судової статистики за 2015 - перший квартал 2023 рр.; результати вивчення у Єдиному державному реєстрі судових рішень ухвал слідчих суддів та вироків суду за період 2013 - жовтень 2023 рр.; матеріали анкетування й опитування 150 адвокатів, юристів та осіб, які мають вищу юридичну освіту, щодо проблеми втручання у діяльність захисника чи представника особи; повідомлення на інформаційних Інтернет-порталах за 2010 - 2023 рр.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших досліджень, у якому представлено ґрунтовну кримінологічну характеристику кримінального правопорушення у вигляді втручання у діяльність захисника чи представника особи, встановлено види детермінант, та запропоновано комплексну систему заходів запобігання цьому виду кримінальних правопорушень. Автор зробив відповідні висновки, а також сформулював низку пропозицій та рекомендацій щодо запобігання досліджуваному кримінальному правопорушенню.

Позитивно має бути охарактеризовано активне використання дисертантом результатів проведеного опитування з точки зору додаткової аргументації авторської позиції. Так, наприклад, говорячи про латентність досліджуваного виду

кримінального правопорушення, на стор. 83 дисертації І.В. Федорончук вказує, що результатами проведеного опитування серед адвокатів, юристів та осіб, які мають вищу юридичну освіту, підтверджується існування випадків порушення їхніх прав, які не потрапили до офіційної статистики. Зокрема, на питання, чи знають респонденти про існування кримінальної відповідальності за втручання у діяльність захисника чи представника особи, 100 % опитаних відповіли, що знають; 90 % опитаних відповіли, що стикались з вчиненням відносно них в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності як захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушенням встановлених законом гарантій діяльності та професійної таємниці, і лише 56 % - зверталися з відповідною заявою до правоохоронних органів з приводу втручання у діяльність як захисника чи представника особи, з яких: 48% відмовлено у внесенні відомостей до ЄРДР, і вони вимушені були звертатись до слідчого судді з відповідною скаргою на невнесення та ухвалою суду зобов'язували внести відомості до ЄРДР, у 4 % випадків - внесено відомості до ЄРДР та триває розслідування, у жодному випадку не повідомлено правопорушника про підозру чи скеровано до суду обвинувальний акт, 4 % опитаних надали відповідь, що відомості не внесено, але до суду не оскаржували з різних причин. Тобто, як мінімум 44 % випадків порушень - залишились поза офіційною статистикою.

Варто погодитись також і з думкою дисертанта про існування достатньо високого рівня кримінальної правопорушності у вигляді втручання у діяльність захисника чи представника особи, починаючи з 2001 року (тобто з самого моменту з'явлення статті 397 у КК України) по сьогоднішній день, що підтверджується щорічним зростанням кількості звернень захисників та представників осіб до правоохоронних органів за захистом порушених прав. Окрім цього, внаслідок недосконалості кримінального процесуального законодавства та наявності прогалин, правопорушники мають можливість уникати покарання за свої кримінально-протиправні вчинки, що виражається у практично нульовому рівні судимості винних. Більш того, існування латентної злочинності, не дає можливості у повній мірі провести кількісно-якісне вимірювання кримінальних правопорушень у вигляді втручання у діяльність захисника чи представника особи, адже офіційна

статистика відображає лише стан зареєстрованих правопорушень, не відображаючи реальної картини злочинності. Такі негативні тенденції породжують та посилюють відчуття вседозволеності та безкарності серед осіб, які потенційно можуть вчинити втручання у діяльність захисника чи представника особи.

Заслуговує на підтримку диференційований підхід дисертанта до визначення ознак суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 397 КК України та особливостей структури особи злочинця, який його вчиняє. Це дозволяє констатувати наявність сформованого уявлення про принципові відмінності між поняттям суб'єкта кримінального правопорушення у кримінальному права та особи злочинця у кримінології.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертації рекомендації, висновки і пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності - як основа для подальшої наукової розробки проблем явища втручання у діяльність захисника чи представника особи, при дослідженні актуальних проблем аналізу кримінальних правопорушень у вигляді втручання у діяльність захисника чи представника особи, вивчення їх причин та умов, та вивчення питань з профілактики та запобігання цим видам кримінальних правопорушень;

- у правотворчій діяльності – під час розробки змін і доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють запобігання незаконному втручанню у діяльність захисника чи представника особи;

- у правозастосовній сфері – як науково обґрунтовані заходи щодо підвищення ефективності діяльності із запобігання незаконному втручанню у діяльність захисника чи представника особи;

- у навчальному процесі – при викладанні курсів «Кримінальне право. Особлива частина», «Кримінологія» та «Актуальні проблеми сучасної кримінології», під час розкриття питань кваліфікації, а також питань, пов'язаних із аналізом кримінальних правопорушень у вигляді втручання у діяльність захисника чи представника особи, вивчення їх причин та умов, та вивчення питань з профілактики та запобігання цим видам кримінальних правопорушень.

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 12 наукових працях, з яких: 3 - статті в наукових фахових виданнях України, 1 - стаття у зарубіжному виданні, 8 тезах матеріалів конференцій. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації не виявив текстових запозичень та інших фактів порушення академічної доброчесності.

У цілому позитивно оцінюючи рецензоване дослідження, необхідно звернути увагу на окремі спірні положення, які потребують роз'яснення або додаткової аргументації під час захисту дисертації.

1. На стор. 183 дисертації для усунення прогалин у законодавстві, пропонується внести зміни до диспозиції частини першої статті 397 КК України, конкретизувавши її у частині встановлення кримінальної відповідальності за «порушення встановлених законом гарантій», та **викласти її у наступній редакції:** «Вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правничої допомоги або порушення встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» гарантій їх діяльності та професійної таємниці». **На стор. 191 дисертації автор пропонує викласти ч. 1 ст. 397 КК України, таким чином:** порушення встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» гарантій діяльності захисника чи представника особи, та професійної таємниці... (перша редакція вже пропонується в межах нової норми КУпАП без вказівки на ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Таким чином, залишається незрозумілим, яку саме редакцію необхідно вважати остаточною? Якщо перший варіант, то під час захисту дисертанту доцільно навести додаткові аргументи на користь своєї позиції.

Якщо другий варіант, то необхідно зауважити, що така редакція може звузити межі правозастосування та залишити поза увагою факти порушення гарантій професійної діяльності захисника, які хоча чітко і не визначені у ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», але є такими «de facto». Під час винесення рішення по справам, розпочатим за фактом вчинення кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 397 КК України, суди, здебільшого, посилаються на статті тих законодавчих актів, які були порушені кримінальним правопорушником в конкретному випадку під час взаємодії захисника із клієнтом (Кримінальний процесуальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс тощо). Первинне посилення у вироків робиться на європейську конвенційну систему. Отже, мета, яку має декриміналізація окремих положень ст. 397 КК України, якою є забезпечення належного та вчасного притягнення винних осіб до відповідного виду відповідальності може не тільки не бути реалізована таким чином, а і мати зворотній ефект у вигляді латенізації окремих форм вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 397 КК України.

2. На стор. 198 дисертант вказує, що ним встановлено, що в середньому у рік реєструється близько 200 таких випадків. Якщо протягом 2001 - 2010 років, за ст. 397 КК України було зареєстровано усього 6 кримінальних проваджень, то за період з 2014 по жовтень 2023 року їх кількість становить 1 900 випадків, тобто, зростання відбулося у більше ніж 300 разів. Констатовано, що незважаючи на велику кількість зареєстрованих кримінальних проваджень, рівень судимості за втручання у діяльність захисника чи представника особи є надзвичайно низьким, та становить 0,5 %. Встановлено, що із 1 900 внесених за останні 10 років до ЄРДР кримінальних проваджень за ст. 397 КК України, розглянуто з постановленням вироку лише 2 випадки. Доведено існування дуже високого рівня латентності цього виду кримінальних правопорушень, що обумовлено неефективністю кримінально-правової норми у діючій редакції та особливостями правозастосовної практики.

Не можна погодитись із тим, що така загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за дев'ять років є значною. Більше того, зростання показника з 2014 року, серед інших чинників та факторів може бути пояснена прийняттям у 2012 році чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що певним чином вплинуло на правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні. До того ж у цьому році було прийнято і чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, в якому було уточнено права та обов'язки сторони захисту у кримінальному провадженні. Таким чином, питання щодо відносної поширеності такого діяння залишається

відкритим. Щодо латентності, варто зауважити, що відсутність вироків, в першу чергу, пояснюється проблемами кримінального процесуального характеру, які ускладнюють встановлення події кримінального правопорушення та наявність в діянні складу кримінального правопорушення.

Необхідно також зауважити, що наразі у проєкті нового Кримінального кодексу України робочою групою з питань розвитку кримінального права не передбачено кримінальної відповідальності за таке діяння, що свідчить про те, що ступінь його поширеності не в повній мірі відповідає підставам криміналізації. Що, фактично, підтверджує і сам дисертант звертаючи увагу на кількісно-якісні показники такого кримінального правопорушення (на стор. 198 дисертації вказується, що в середньому у рік реєструється близько 200 таких випадків, що відносно загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень складає близько 0,5 %) та суб'єктів, які його вчиняють. У зв'язку із цим, під час захисту дисертанту варто зупинитись на питанні кількісно-якісної характеристики більш детально та навести свою думку з приводу того, чи відповідає прогнозований стан кримінально протиправної діяльності в цій частині (яким на думку дисертанта буде кількісно-якісний показник по кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 397 КК України у майбутньому з урахуванням воєнного стану та загостреної політико-економічної ситуації) підставам криміналізації.

3. Розглядаючи структурні ознаки особи кримінального правопорушника, який вчиняє діяння, передбачене ст. 397 КК України, дисертант вказує на те, що у більшості випадків ці кримінальні правопорушення вчиняють особи чоловічої статі, віком від 30 до 45 років, які найчастіше є службовими особами та працюють у правоохоронних органах, органах судової влади чи на державній службі, *халатно відносяться до виконання своїх посадових обов'язків*, вчиняють втручання у діяльність захисника чи представника особи, здебільшого, використовуючи прогалини у законодавстві, мають схильність до вчинення повторного кримінального правопорушення та мають загальне негативне ставлення до адвокатів та осіб, які є представниками, не маючи статусу адвоката. Водночас на стор. 199 серед детермінантів наводяться правовий нігілізм (як свідоме ігнорування закону), недосконалість національного законодавства,

надмірна перевантаженість правоохоронних та судових органів, та **високий рівень корупції у них, а також наявність у службових осіб дискреційних повноважень, які вони використовують у особистих цілях.**

В цьому контексті виникає питання з приводу доцільності вважати, що особа, яка вчиняє такого роду кримінальне правопорушення може характеризуватись саме халатним ставленням до виконання посадових обов'язків. Тим більше, що сам дисертант вказує на наявність у таких осіб корупційних та інших особистих інтересів. Таке співвідношення кримінологічної характеристики злочинця та детермінаційного комплексу також доцільно додатково аргументувати під час захисту.

Проте, незважаючи на наведені дискусійні аспекти, дисертація Федорончука Ігоря Володимировича «Кримінологічна характеристика та запобігання втручанню у діяльність захисника чи представника особи» виконана на належному науковому і методологічному рівнях, з відповідною теоретичною, методологічною, нормативно-правовою та емпіричною базою, має наукову цінність і практичну значимість. Рецензована дисертація є завершеною, кваліфікованою самостійною науковою працею, що містить результати самостійно проведених автором досліджень. Отримані нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для наук кримінально-правового циклу, а саме – автором проведено комплексне кримінологічне дослідження втручання в діяльність захисника чи представника особи в сучасних умовах та запропоновані заходи запобігання цьому кримінальному правопорушенню.

Дисертація Федорончука І.В. на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання втручанню у діяльність захисника чи представника особи» відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, які встановлені в п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її автор – Федорончук Ігор

Володимирович на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету №3
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук**

Тетяна ПОНОМАРЬОВА